

ЗВ'ЯЗОК СТРУКТУРИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ІЗ ПЕДАГОГІЧНИМИ УМОВАМИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ

Л. В. Боровик

orcid.org/0000-0003-2949-2187

У статті на основі застосування комплексу методів обґрунтовано і сформовано структуру та компонентний склад психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Формування досліджуваної компетентності – цілісний та складний процес, який передбачає відповідну організацію освітнього процесу під час викладання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін, цілеспрямовану підготовку науково-педагогічного складу навчального закладу, урахування компонентного складу досліджуваного особистісного феномену. Крім того, у статті на основі врахування концепції дослідження виділено п'ять педагогічних умов формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Кожна з визначених умов сприяє формуванню певних складових компонентів досліджуваної компетентності. Взаємозв'язок визначених педагогічних умов із компонентним складом психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників буде враховано в теоретичній моделі її становлення та розвитку.

Ключові слова: психолого-педагогічна компетентність, педагогічні умови, майбутні офіцери-прикордонники, освітній процес, формування, професійна діяльність, компоненти, структура.

COMMUNICATION OF THE STRUCTURE OF THE PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE BORDER GUARD OFFICERS WITH PEDAGOGICAL CONDITIONS OF ITS FORMATION

L. V. Borovyk

In the article, the structure and component composition of psychological and pedagogical competence of future border guard officers were substantiated and formed., based on the study and analysis of scientific-pedagogical and methodical literature, conversations, observation, testing, studying and generalization of domestic and foreign experience, methods of mathematical statistics and the method of expert evaluations. Formation of the investigated competence is a holistic and complex process, which involves the appropriate organization of the educational process in the teaching of general military and military special disciplines, purposeful training of the scientific and pedagogical composition of the educational institution, taking into account the component composition of the investigated personal phenomenon. In addition, in the article on the basis of the concept of research, five pedagogical conditions for the formation of psychological and pedagogical competence of future border guard officers have been identified. Each of the specified conditions contributes to the formation of certain components of the components of the investigated competence. The relationship between certain pedagogical conditions and the component composition of the psychological and pedagogical competence of future officers-border guards will be taken into account in the theoretical model of its formation and development. In addition, taking into account the identified relationships will allow to effectively select methods, forms, methods and means of conducting a cycle of general military and military-special disciplines in order to ensure the formation of the studied characteristics of the individual.

Keywords: psychological and pedagogical competence, pedagogical conditions, future border guard officers, educational process, formation, professional activity, components, structure.

Важливе місце серед необхідних майбутньому офіцеру-прикордоннику компетентностей займає психолого-педагогічна, яка являє собою сукупність знань, умінь і навичок із військової педагогіки та психології, готовність їх застосовувати на практиці та сформовану сукупність важливих особистісних якостей, необхідних для якісного вирішення педагогічних завдань професійної діяльності.

Високий рівень сформованості такої компетентності напряму пов'язаний із якістю освітнього процесу, його наповненістю та зв'язком з практичною прикордонною та педагогічною діяльністю. Удосконалення освітнього процесу вимагає обґрунтування, виділення таких педагогічних умов, які сприятимуть підвищенню рівня сформованості кожного складового компонента досліджуваної компетентності. Оскільки процес формування психолого-педагогічної компетентності офіцера-прикордонника розпочинається під час його навчання в закладі вищої військової освіти, то важливо визначити такі педагогічні умови, втілення яких в освітній процес дозволить максимально використати можливості загальновійськових (військова психологія, військова психологія) та військово-спеціальних дисциплін (морально-психологічне забезпечення прикордонних підрозділів) для вирішення поставленого завдання. Отже, з метою досягнення високих освітніх результатів актуальним є встановлення на основі аналізу змісту й структури психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників відповідності та взаємозалежності

компонентного складу та педагогічних умов її формування. Це, у свою чергу, дозволить розробити ефективну методичну систему формування досліджуваної особистісної характеристики.

Питаннями розробки та вдосконалення педагогічних умов підготовки фахівців різних професій займалися такі науковці, як А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бутенко, Р. Гуревич, О. Дурманенко, П. Підкасистий, О. Пометун, Л. Романішина, Н. Тверезовська, Л. Філіпова, Б. Чижевський та інші.

Варто зауважити, що дослідженням змісту, структури та педагогічних умов, моделі формування різного роду компетентностей та якостей фахівців силових структур займалися також багато вчених і педагогів: П. Дармограй (модель і педагогічні умови формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України у процесі фахової підготовки) [1], О. Діденко (структура та педагогічні умови формування професійної творчості у майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України) [2], І. Колодій (умови формування морально-бойових якостей у воїнів Збройних Сил України) [3], С. Кубіцький (структура готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності) [4], Н. Логінова (структура і педагогічні умови формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) [5], С. Полторак (педагогічні умови формування у майбутніх офіцерів МВС України умінь командира підрозділу) [6], В. Собко (структура та педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) [7], О. Торічний (структура та педагогічні умови формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) [8] тощо. Усі дослідники визначають умови формування тих чи інших особистісних утворень, урахувавши специфіку професійної діяльності фахівців. Але, на жаль, у науковій та науково-методичній літературі питанням дослідження зв'язку компонентної структури з педагогічними умовами формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників та впливу цих умов на формування кожного компонента досліджуваної особистісного феномена приділено недостатньо уваги.

Отже, **метою статті** є обґрунтування зв'язку компонентного складу психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України (ДПСУ) з педагогічними умовами її формування.

Зауважимо, що професійна діяльність офіцера-прикордонника має свої особливості, пов'язані з екстремальними умовами праці. Під час виконання своїх професійних обов'язків офіцеру доводиться вирішувати як оперативні-службові, так і педагогічні задачі. Тому і психолого-педагогічна компетентність офіцерів-прикордонників дещо відрізняється від аналогічного особистісного утворення інших категорій військових фахівців. Вона відрізняється як компонентним складом, так і наповненістю кожного компонента. Це зумовлено особливостями професійної діяльності та функцій прикордонних фахівців.

Професійна діяльність офіцерів-прикордонників вимагає від них не лише наявності необхідних особистісних якостей, але й наявності певних психолого-педагогічних знань та вмінь, які б забезпечували грамотне та раціональне вирішення освітніх завдань професійної діяльності та спілкування. Крім того, обов'язковою умовою є бажання й готовність застосовувати ці знання та вміння на практиці.

Згідно освітньо-кваліфікаційних характеристик (ОКХ) офіцеру-прикордоннику необхідні в майбутньому такі вміння:

- формувати в персоналу почуття національної гідності, патріотизму, вірності Військовій присязі, Бойовому Прапорі, традиціям дружби та військового товариства, гордість за свою належність до ДПСУ;
- володіти формами й методами виховної та навчальної роботи з персоналом прикордонного підрозділу;
- організовувати й проводити гуманітарну та правову підготовку з персоналом підрозділу;
- проводити виховну, освітню роботу, організовувати інформування та дозвілля з метою поліпшення морально-психологічного стану персоналу підрозділу;
- організовувати та проводити індивідуально-виховну роботу з персоналом у підлеглому підрозділі;
- забезпечувати організацію соціально-правового захисту персоналу прикордонного підрозділу;
- використовувати знання про соціально-психологічні особливості та соціальні процеси в суспільстві для формування статутних взаємовідносин у прикордонних підрозділах.

Перед тим як формувати ці вміння, необхідно забезпечити курсантів достатньою сукупністю знань з військової та практичної психології, військової педагогіки, дидактики та методики навчання. Зрозумілим є також, що відпрацювання перерахованих умінь може відбуватись тільки в процесі практичної діяльності, а їхнє ефективне використання можливе лише при наявності певних необхідних особистісних характеристик таких, як: наполегливість, інтерес до професії, тактовність, моральність, доброта, відповідальність, комунікативність, рефлексивність тощо. Зазначені вміння, знання, навички, якості, дії, операції та готовність до їх використання утворюють в сукупності психолого-педагогічну компетентність.

У цьому контексті виникає необхідність: 1) у дослідженні структури психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників; 2) на основі врахування компонентного складу визначення та обґрунтування педагогічних умов ефективного формування цієї компетентності.

Розкриття структури психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників дозволяє оптимізувати їхню підготовку у процесі вивчення ними загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін. Такий підхід дозволить визначити можливості цих навчальних дисциплін щодо формування досліджуваної особистісної характеристики під час навчання у відомчому закладі вищої освіти. З метою визначення компонентного складу психолого-педагогічної компетентності нами були застосовано комплекс методів дослідження: вивчення й аналіз науково-педагогічної та методичної літератури, бесіди, спостереження, тестування, вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду, аналіз результатів діяльності, опитування, методи математичної статистики (критерій Пірсона, кореляційний аналіз) та метод експертних оцінок.

Варто зауважити, що метод експертних оцінок є достатньо ефективним при дослідженні складних і багатокритеріальних задач. За допомогою спеціальних методик, таких як метод аналізу анкетних даних, комплексної оцінки компетентності, взаємних рекомендацій та оцінки узгодженості кандидатів в експерти, нами було здійснено відбір членів експертної групи [9]. До складу експертної групи увійшло 36 експертів, у якості яких виступали досвідчені педагоги, методисти, науковці, практичні психологи, керівники структурних підрозділів, досвідчені офіцери, начальники структурних підрозділів. Для сформованої групи експертів було визначено її коефіцієнт конкордації (узгодженості) – коефіцієнт Кенделла. Він виявився досить високим $W = 0,797$, що свідчить про достатній рівень узгодженості групи експертів. Розрахований коефіцієнт в результаті застосування критерію Пірсона χ^2 виявився значущим на рівні $p \leq 0,01$.

Аналіз результатів застосування представлених методів дозволив установити, що психолого-педагогічна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників має свою структуру, до складу якої входять мотиваційний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивно-вчинковий та емоційно-вольовий компоненти (див. рис.1).

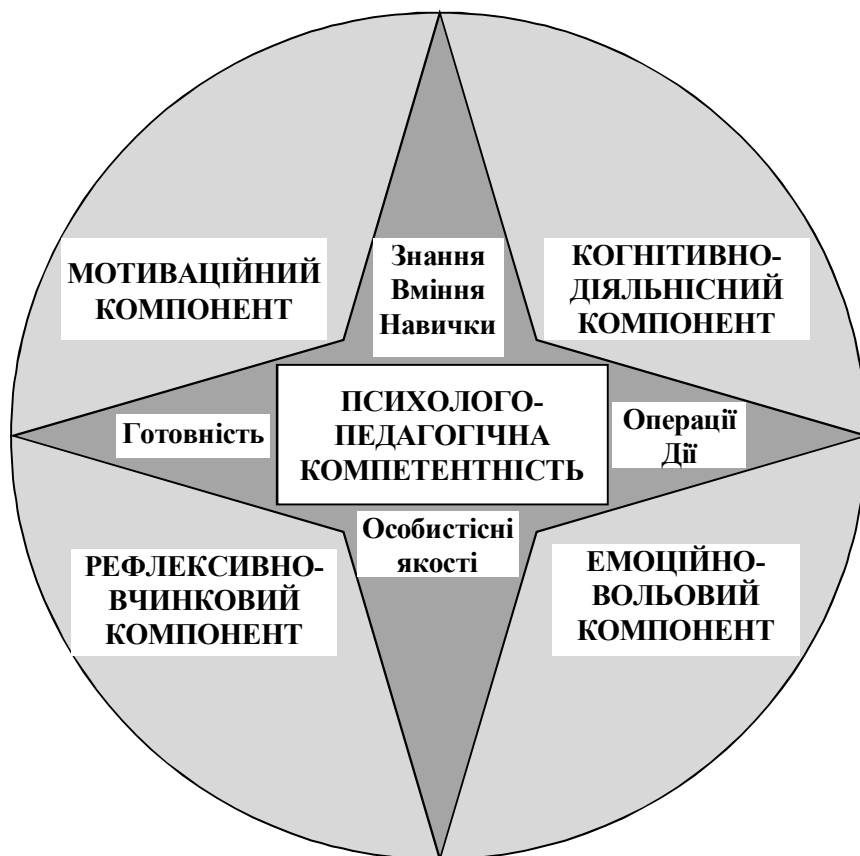

Рис.1. Структура психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників

Мотиваційний компонент характеризує стійкість мотивів усвідомленого вибору професії офіцера-прикордонника, глибоке розуміння освітніх завдань професійної діяльності та переконання в необхідності формування психолого-педагогічної компетентності в майбутніх офіцерів-прикордонників.

Когнітивно-діяльнісний компонент характеризує ступінь засвоєння необхідної й доцільної системи психолого-педагогічних знань, умінь, дій, операцій та навичок їхнього використання в майбутній професійній діяльності під час вирішення виховних та навчальних завдань.

Рефлексивно-вчинковий компонент характеризує вміння майбутнього офіцера-прикордонника

будувати «суб'єкт-суб'єктні» взаємовідносини з підлеглими, здійснювати психолого-педагогічний вплив й аналіз учинків, прогнозувати поведінку підлеглих та корегувати її, наявність рефлексії.

Емоційно-вольовий компонент характеризує емоційну стійкість майбутнього офіцера-прикордонника, ступінь сформованості його вольових якостей, уміння робити вольові зусилля з метою поліпшення власної психолого-педагогічної компетентності, здійснювати самоконтроль.

Мотиваційний компонент характеризує стійкість мотивів усвідомленого вибору професії офіцера-прикордонника, глибоке розуміння освітніх завдань професійної діяльності та переконання в необхідності формування психолого-педагогічної компетентності в майбутніх офіцерів-прикордонників.

Когнітивно-діяльнісний компонент характеризує ступінь засвоєння системи психолого-педагогічних знань, умінь, дій, операцій та навичок їхнього використання в майбутній професійній діяльності.

Рефлексивно-вчинковий компонент характеризує вміння майбутнього офіцера-прикордонника будувати «суб'єкт-суб'єктні» взаємовідносини з підлеглими, здійснювати психолого-педагогічний вплив й аналіз вчинків, прогнозувати поведінку підлеглих та корегувати її, наявність рефлексії.

Емоційно-вольовий компонент характеризує емоційну стійкість майбутнього офіцера-прикордонника, ступінь сформованості його вольових якостей, уміння здійснювати самоконтроль.

Застосування методів математичної статистики (коефіцієнта рангової кореляції Спірмена r_s) до результатів тестування курсантів за спеціальними методиками дозволило виявити тісні кореляційні зв'язки між рівнем сформованості психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ та їхньою мотиваційною, когнітивною, рефлексивною й емоційно-вольовою сферами. Усі емпіричні значення критерію виявились значущими на рівні $p \leq 0,05$ або $p \leq 0,01$, що і підтвердило гіпотезу щодо компонентного складу досліджуваної особистісної якості.

Очевидним є те, що з метою психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників необхідно визначити таку сукупність педагогічних умов, утілення яких в освітній процес під час викладання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін сприятиме формуванню кожного компонента досліджуваної компетентності.

Крім того, ці педагогічні умови повинні враховувати результати навчання загальновійськовим та військово-спеціальним дисциплінам (компетентнісний підхід), здійснювати відбір змісту навчання та відбір адекватних методів досягнення цих результатів, створювати сприятливий психологічний клімат та педагогічно комфортне освітнє середовище у вищому навчальному закладі.

Базуючись на підходах різних науковців щодо змісту поняття «педагогічні умови», нами було кристалізоване власне його розуміння, прив'язане до особливостей професійної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників та специфіки освітнього процесу закладу вищої військової освіти. У подальшому під педагогічними умовами формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін будемо розуміти сукупність обставин та заходів (форм, методів, засобів навчання), які відповідають дидактичним закономірностям і принципам, що сприятимуть побудові освітнього процесу в умовах закладу вищої освіти з урахуванням потреб і можливостей особистості та забезпечать формування особистості з високим рівнем психолого-педагогічної компетентності, який дозволить у подальшому якісно і ефективно виконувати професійні завдання та обов'язки.

Формування психолого-педагогічної компетентності – це організований неперервний процес, під час якого в результаті цілеспрямованого навчально-виховного впливу на основі врахування педагогічних умов у курсантів відбуваються позитивні зміни щодо готовності й можливості ефективного застосування в майбутній практичній діяльності необхідних педагогічних та психологічних знань, умінь та навичок, а також в особистісних якостях, що сприяють якісній професійній діяльності.

Варто зауважити, що випадково обрані, необґрунтовані педагогічні умови недостатньо впливають на ефективність формування будь-якої, з-поміж них і психолого-педагогічної компетентності. Тому виникає необхідність у визначенні гнучкої сукупності педагогічних умов, які б дозволили досягти максимально бажаного результату.

На основі врахування дидактичних принципів, компонентів педагогічного процесу, змісту і структури досліджуваної компетентності та різних підходів до визначення сукупності педагогічних умов досвідченими педагогами, методистами та науковцями, концепції дослідження (компетентнісний, діяльнісний, системний, особистісний підходи), а також експертної думки нами було виділено ряд педагогічних умов ефективного формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів ДПСУ:

- розвиток мотивації курсантів до навчання і майбутньої професійної діяльності, позитивного ставлення майбутніх офіцерів-прикордонників до психолого-педагогічних знань та умінь, які необхідні їм

для вирішення педагогічних та морально-психологічних завдань у подальшій професійній діяльності та формування глибокого переконання в необхідності цих знань для становлення офіцерів-прикордонників як професіоналів;

- чітке усвідомлення мети, завдань і функцій психолого-педагогічної компетентності та, як наслідок, виділення на основі компетентнісного підходу достатньої сукупності важливих та необхідних майбутньому офіцеру-прикордоннику психолого-педагогічних знань та здатностей, котрі дозволили б йому здійснювати логічно обґрунтовані, правильні дії під час вирішення педагогічних завдань професійної діяльності та, які можуть бути сформовані упродовж вивчення загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін;

- активізація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників на основі реалізації діяльнісного підходу під час проведення освітнього процесу на основі забезпечення взаємозв'язку загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін із реальною професійно-педагогічною діяльністю в майбутньому;

- створення психологічно-позитивного клімату у навчальному середовищі, який сприятиме здійсненню вольових зусиль та самореалізації, формуванню позитивного емоційного фону в майбутніх офіцерів ДПСУ;

- на основі реалізації особистісного підходу забезпечення наукової та методичної підготовки педагогічних працівників до формування досліджуваної компетентності курсантів на основі врахування їхніх індивідуальних особливостей.

Узаємовплив та взаємозв'язок компонентного складу психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників із педагогічними умовами її формування можна представити у вигляді схеми (див. рис.2).

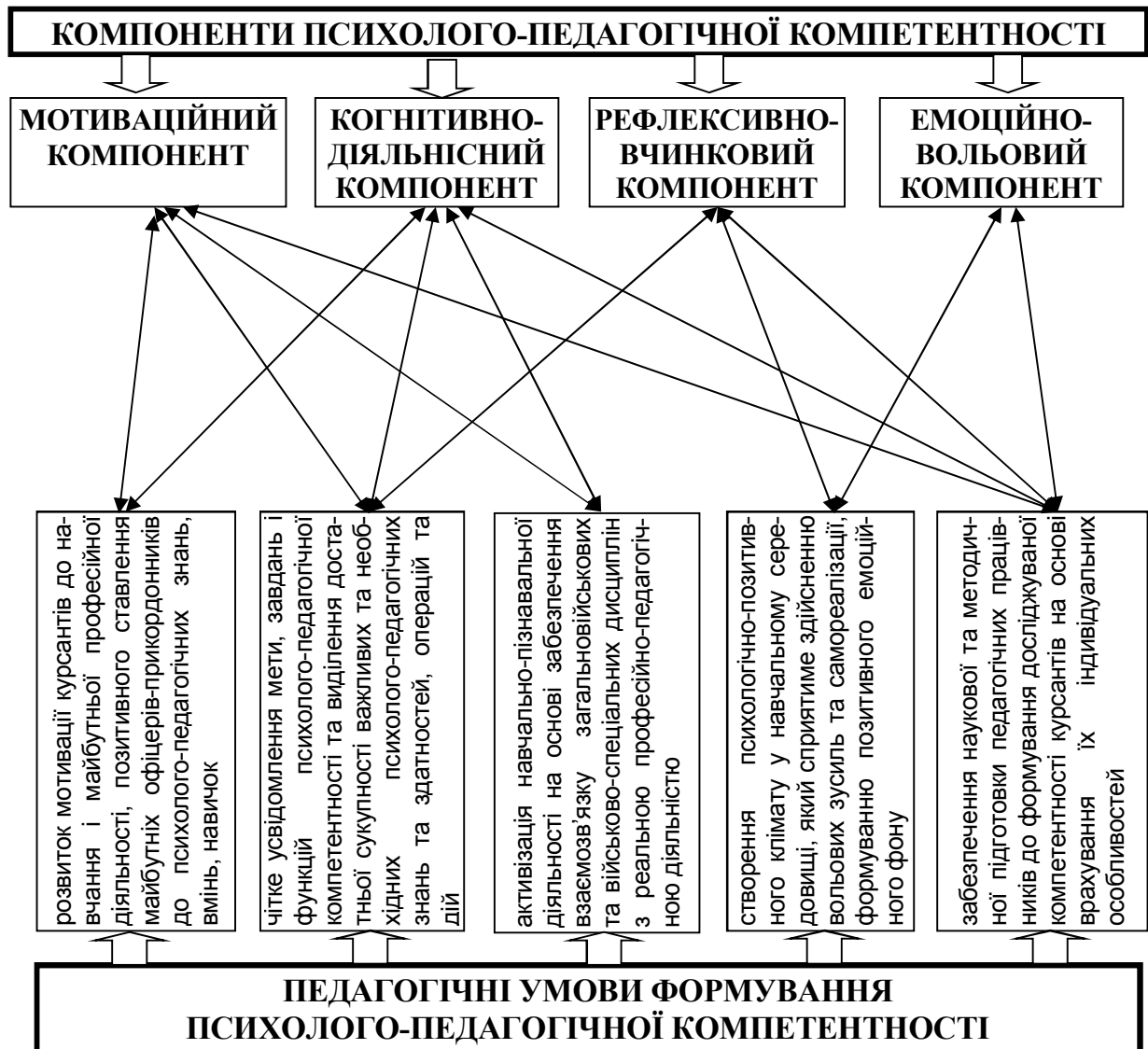

Рис.2. Взаємовідповідність компонентів психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників педагогічним умовам її формування.

Таким чином, формування психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників – цілісний та складний процес, який передбачає спеціальну організацію освітнього процесу під час викладання загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін, спеціальну цілеспрямовану підготовку науково-педагогічного складу закладу вищої освіти, і обов'язкового врахування компонентного складу досліджуваного особистісного феномену тощо.

Ефективно реалізувати поставлене завдання можливо лише при забезпеченні специфічних педагогічних умов. У результаті глибокого аналізу наукових джерел, вивчення досвіду викладання загальновійськових й військово-спеціальних дисциплін, врахування експертної думки та на основі врахування компетентнісного, діяльнісного та особистісного підходів нами було виділено п'ять педагогічних умов, утілення яких в освітній процес сприятиме формуванню компонентного складу психолого-педагогічної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Перспективами подальших наукових розвідок є врахування взаємозв'язку визначених педагогічних умов з компонентним складом психолого-педагогічної компетентності у теоретичній моделі її становлення та розвитку. Це, в свою чергу, дозволить здійснити ефективний підбір методів, форм, прийомів та засобів проведення циклу загальновійськових та військово-спеціальних дисциплін з метою забезпечення формування досліджуваної особистісної характеристики.

Література

1. Дармограй П.В. Педагогічні умови формування професійної компетентності у майбутніх офіцерів пенітенціарної служби України у процесі фахової підготовки. / П.В.Дармограй // Науковий огляд, 2015. – № 8(18). – С. 1–13
2. Діденко О. В. Формування професійної творчості в майбутніх офіцерів Державної прикордонної служби України: монографія / О. В. Діденко. – Хмельницький : НАДПСУ, 2009. – 476 с.
3. Колодій І. С. Формування морально-бойових якостей у воїнів Збройних Сил України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. / Колодій Ігор Степанович. – Київ, 1998. – 198 с.
4. Кубіцький С. О. Система оцінювання готовності майбутніх офіцерів до професійної діяльності : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Кубіцький Сергій Олегович. – Київ, 2002. – 208 с.
5. Логінова Н. М. Формування професійно-правової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Логінова Наталія Миколаївна. – Хмельницький, 2011. – 227 с.
6. Полторак С. Т. Педагогічні умови формування у майбутніх офіцерів МВС України умінь командира підрозділу : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04 / Полторак Степан Тимофійович. – Х., 2003. – 190 с.
7. Собко В. Г. Обґрунтування моделі розвитку професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор / В. Г. Собко // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2013. – №3. – С. 117–124.
8. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання: монографія О. В.Торічний. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2012. – 536 с.
9. Чуев Ю.В. Исследование операций в военном деле: учебное пособие – Москва : Военное издательство министерства обороны СРСР, 1970. – 255 с.

Reference

1. Darmohrai P.V. Pedagogichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti u maibutnikh ofitseriv penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy u protsesi fakhovoi pidhotovky. / P.V.Darmohrai // Naukovyi ohliad, 2015. – № 8(18). – S. 1–13
2. Didenko O. V. Formuvannia profesiinoi tvorchosti v maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: monohrafiia / O. V. Didenko. – Khmelnytskyi : NADPSU, 2009. – 476 s.
3. Kolodii I. S. Formuvannia moralno-boiovykh yakosteiu u voyniv Zbroinykh Syl Ukrainy : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.04. / Kolodii Ihor Stepanovych. – Kyiv, 1998. – 198 s.
4. Kubitskyi S. O. Systema otsiniuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv do profesiinoi diialnosti : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.04 / Kubitskyi Serhii Olehovych. – Kyiv, 2002. – 208 s.
5. Lohinova N. M. Formuvannia profesiino-pravovoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.04 / Lohinova Nataliia Mykolaiivna. – Khmelnytskyi, 2011. – 227 s.
6. Poltorak S. T. Pedagogichni umovy formuvannia u maibutnikh ofitseriv MVS Ukrainy umin komandyra pidrozdilu : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.04 / Poltorak Stepan Tymofiiovych. – Kh., 2003. – 190 s.
7. Sobko V. H. Obgruntuvannia modeli rozvytku profesiinoi kompetentnosti ofitseriv-prykordonnykiv u fakhovii pidhotovtsi iz zastosuvanniam dilovykh ihor / V. H. Sobko // Pedagogika i psykholohiia profesiinoi osvity. – Lviv, 2013. – №3. – S. 117–124.
8. Torichnyi O. V. Teoriia i praktyka formuvannia viiskovo-spetsialnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi navchannia: monohrafiia O. V.Torichnyi. – Khmelnytskyi : Vyd-vo NADPSU, 2012. – 536 s.
9. Chuev Yu.V. Yssledovanye operatsyi v voennom dele: uchebnoe posobyie – Moskva : Voennoe yzdatelstvo mynysterstva oborony SRSR, 1970. – 255 s.

СПОСОБИ І ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ ДІАЛЕКТИЧНОГО ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

В. М. Галузяк

orcid.org/0000-0001-7223-3821

Діалектичне мислення розглядається як важливій критерій особистісно-професійної зрілості педагога, що виявляється в конструктивному ставленні до педагогічних суперечностей, здатності усвідомлювати їх динамічну єдність як внутрішніх джерел розвитку педагогічного процесу. З'ясовані особливості діалектичного педагогічного мислення: континуальність, збалансованість, толерантність до невизначеності. Визначені стадії розвитку діалектичного педагогічного мислення: 1) дихотомічне мислення за принципом «або – або»; 2) континуальне мислення – усвідомлення наявності проміжних, перехідних форм між полюсами протилежних педагогічних позицій; 3) збалансоване мислення – усвідомлення того, що «золота середина» між полюсами педагогічної суперечності не стабільна, а мінлива і може змінюватися залежно від контексту. Розвиток діалектичного мислення майбутніх учителів відбувається внаслідок зіткнення з різноманітними педагогічними поглядами, протилежними ідеями та позиціями, альтернативними думками, внаслідок аналізу й осмислення яких з'являється новий спосіб бачення педагогічної реальності та інтеграції педагогічних суперечностей. Описані способи і прийоми розвитку діалектичного педагогічного мислення: прийоми децентрації, прийоми переструктурування, аналітичні прийоми, прийоми введення додаткового змісту.

Ключові слова: педагогічне мислення, діалектичне мислення, педагогічні суперечності, континуальність мислення, збалансованість мислення, стадії розвитку діалектичного педагогічного мислення, прийоми розвитку діалектичного мислення педагога.

METHODS AND PRACTICES OF DEVELOPMENT OF DIALECTICAL PROFESSIONAL THINKING OF FUTURE TEACHERS

V. M. Haluziak

Dialectical thinking is seen as an important criterion for the personality-professional maturity of the teacher, which manifests itself in a constructive attitude to pedagogical contradictions, the ability to realize their dynamic unity as internal sources of the development of the pedagogical process. The peculiarities of dialectical pedagogical thinking are found: continuity, balance, tolerance to uncertainty. The stages of development of dialectical pedagogical thinking are defined: 1) dichotomous thinking based on the principle of «or – or»; 2) continual thinking – awareness of the presence of intermediate, transitional forms between the poles of opposing pedagogical positions; 3) balanced thinking – awareness of the fact that the «golden mean» between the poles of pedagogical controversy is not stable, but variable and can vary depending on the context. The development of the dialectical thinking of future teachers takes place as a result of collision with various pedagogical views, opposing ideas and positions, alternative thoughts, as a result of analysis and comprehension of which a new way of seeing pedagogical reality and the integration of pedagogical contradictions appears. Methods and techniques of development of dialectical pedagogical thinking are described: methods of decentralization, methods of re-structuring, analytical methods, methods of introduction of additional content.

Keywords: pedagogical thinking, dialectical thinking, pedagogical contradictions, continuity of thinking, balance of thinking, stages of development of dialectical pedagogical thinking, techniques of development of dialectical thinking of a teacher.

В умовах особистісно орієнтованого виховного процесу на перший план виходить проблема розвитку особистісного потенціалу вчителя, підвищення рівня його особистісної зрілості. Від сучасного вчителя очікуються не лише ґрунтовні знання, методична компетентність, гуманістична спрямованість, а, передусім, особистісна зрілість, одним із критеріїв якої є професійно-педагогічне мислення, здатність адекватно розуміти й інтерпретувати складні педагогічні явища та процеси [24].

Методологічні основи дослідження педагогічного мислення розроблені С. Рубінштейном, А. Брушлинським, Г. Костюком, А. Матюшкіним, Ю. Кулюткіним, В. Сластьоніним, Г. Сухобською, В. Шадриковим, які з'ясували його роль і місце в структурі особистості та діяльності вчителя. Подальший теоретичний аналіз педагогічного мислення представлений у працях Д. Завалишиної, М. Кашапова, Л. Мітіної, А. Маркової, Б. Сосновського, А. Орлова, І. Шадрикової, Є. Осипової та ін.

Складність і багатоаспектність феномену педагогічного мислення зумовлюють існування різних підходів до трактування його сутності, що розуміється як: ієрархізований процес постановки і розв'язання вчителем педагогічних задач (Д. Ліхачов, Є. Осіпова); узагальнене і опосередковане відображення різних